

1 Sámediggeráđi čilgehus sámi girjjálašvuođa birra

- Álggahus

1.1 Girjjálašvuođapolitiikka mihttomearri

Sámi girjjálašvuohta lea oassi ollislaš sámi kulturpolitihkas. Sámi girjjálašvuohta rievddada čađat ja das leat vitála/eallinfámolaš/virkos ja dynámalaš vejolašvuođat, sihke sámi girječálliid ovdáneami ja rekrutterema dáfus, ja sámi girjjálašvuođa gaskkusteami dáfus báikkálaččat, guvllolaččat, našuvnnalaččat ja gaskariikkalaččat. Seammás atná Sámediggi sámi girjjálašvuođa veahkkeneavvun sámi giellapolitiikka ja sámegiela ovddidanbarggus. Sámediggeráđi ovddida dál sierra čielggadusa sámi girjjálašvuođa birra ovdánahttin dihte girjjálašvuođa árvvu ja ovddidan dihte sámi giellapolitiikka. Okta sámi girjjálašvuođa mihttomeriin lea veahkehit almmuhit ja ovddidit kvalitehtalaš buori sámi girjjálašvuođa mii lea olámuttus lohkkide. Danne áigu Sámediggeráđi dáinna čilgehusain guorahallat sámi girjjálašvuođa árvoráiddu sámi servodagas ja servodagas muđui. Ulbmil lea hábmet ollislaš politihkalaš reaiddu mii láidesta sámi girjjálašvuođa buoremus birgenláhká.

1.2 Proseassa ja mielváikkuheapmi

Čilgehusas eat sáhte buot beliid geahččat, danne mii vuoruhit daid beliid mat leat eanemus fuomášuhti ja maid lea dárbu rievdatit čuovvovaš jagiid. Máhttovuođu leat viežžan čálalaš gálduin, gulaskuddancealkámušain fidnus, sihke deaivvademiid bokte, čálalaš oaivvibuktima bokte ja Sámedikki dáiddárkonferánsain ja čoahkkimiin iešguđet fidnoasálaččaiguin.

Čielggadusevttohus lea leamaš gulaskuddamis ja leat maddái čađahan gulaskuddančoahkkimiid dain golmma sámi giellaguovlluin; Guovdageainnus, Kárášjogas, Romssas, Skániin, Ájluovttas ja Snoasas, ja rievddadan čielggadusa gokko lea leamaš heivvolaš.

Čielggadusbarggu bálddalaga leat guorahallan Sámedikki doarjjaruhtadeami sámi girjjálašvuođa buvttadeapmái ja gaskkusteapmái. Mihttu guorahallamiin lei geahččat mot sáhttit bures ovdánahttit girjjálašvuođasuorggi, ja mot Sámediggi galggašii buoremus lágiin doaimmahit resurssaid.

Bálddalasguorahallamis lei earenoamáš deaddu girjebussiide ja molssaevttolaš dáhpáhusaide ruđaid geavaheamis. Lassin lea Sámediggi ovtta Sámi Dáiddárráđiin (SDR), Sámi Girječálliid Servviin (SGS) ja Sámi Lágádus- ja Aviisaserviin (SÁLAS) geahčadan doarjjahálddašeami vejolaš beavttálmahttinvuogiid dainna ulbmiliin ahte lasihit sámi girjjálašvuođaalmuhemiid.

2 Sámi girjjálašvuohta

2.1 Historjjálaččat ja bajitdásis

Njálmmálaš árbevierru lea leamaš nanus sámiid gaskkas historjjálaččat, ja dajahallan lea earenoamášvuohta njálmmálaš árbevierus. Sámi girjjálašvuohta ilbmagođii 1900 logu álggogeahčen. Okta sámi girjjálašvuođa earenoamášvuođain lea ahte dat ii álo čuovo šánjeriid nu čavgadit, ja das sáhttet leat vurrolas váikkuhusat dáiddašánjeriid gaskkas. Sámi girjjálašvuohta lea odne njunnošis álgoálbmotgielat girjjálašvuođas. Váldosivvan lea go gávdnojit buorit ruhtadanortnegat, mii lea eaktun jus galgá nákcet almmuhit girjjiid álgoálbmotgillii, nu go dás sámegillii. Dasa lassin lea sámi girjjálašvuođa biras organiserejuvvon fágalaččat, ja giella lea anus máŋgga arenas sámi servodagas.

Sámegiela leat smávvat. Giella speadjalastá álbmoga jurddašuvuogi, jierpmálašvuođa ja eallinoahpu. Giela symbolalaš árvu sámehuhtii lea lassánan, dadjá Romssa Universitehta – Norgga ártalaš universitehta professor Harald Gaski. Son čilge ahte sápmelaččain eai leat olu árbevirolaš seremonijat eará álgoálbmogiid ektui. Oktasaš seremonijat čatnet olbmuid oktii earenoamáš vugiin. Danne leat sámegiella, luohiti ja duodji guovddázis sámepolitiikalaš vuoruheamis. Girjjálašvuohta iežas gillii lea dehálaš sihke giela stáhtusa dáfus ja juohke olmui. Girjjálašvuohta sáhtta ovdanbuktit mot áššit rivdet, ahte jurddašuvuogit ja meannudanvuogit háreve bohtet luonddus, dat ovdanbukta oktasaš árvvuid, hástala ja oazžu min ipmirdit, dat veahkeha dovdát ja sáhtta čatnat min oktii ipmárdusa bokte ja hukset identitehta. Danne lea smávva álbmogii hui dehálaš buvttadit ja gaskkustit girjjálašvuođa sin iežas gillii. Vai sámi girjjálašvuohta doaimmašii dainna lágiin de ferte lassin dasa ahte sihkkarastit girjjálašvuođa buvttadeami bokte, maiddái sihkkarastit ahte olbmot dovdet ja dihtet sámi girjjálašvuođa birra. Dat ferte leat olámuttus geavaheddjiide.

2.2 Doahpagat ja ipmárdusat

Doaba sámi girjjálašvuohta sisttisoallá sihke čáppagirjjálašvuođa ja fágagirjjálašvuođa. **Go čilgehusas hupmat sámi girjjálašvuođa birra, de mearkkaša dat girjjiid mat leat álgoálggus čállojuvvon sámegillii**, beroškeahhtá sisdoalus. Sámi girjjálašvuohtii gullá maiddái girjjálašvuohta majoritehtagillii maid sámi čállit buvttadit, mas fáttát gokčet kvalitatiiva, buori sámi girjjálašvuođa. Daoba **sámegiela girjjálašvuohta** geavahuvvo jus lea dárbu spesifiseret čálloša giellageavaheami.

Sámi čáppagirjjálašvuođa sáhtta juohkit sihke njálmmálaš ja čálalaš čáppagirjjálašvuohtan. Čálalaš šánjerat leat epihkka, lyrihkka ja drámá jna. Njálmmálaš šánjerat fas leat mitalusat, máidnasat, dajahusat, cukcasat, diiddat jna.

Fágagirjjálašvuohta oanehaččat čilgejuvvon lea non-fiktiiva prosačállošat čálalaš ja fágalaš ákkastallamiin. Fágagirjjálašvuohta ii leat seamma go oahpponeavvu, muhto sáhtta adnot oahpahasasahusain.

Doaba **jorgaluvvon sámegiela girji**, lea girji maid sámi čáli lea čállán, muhto ii sámegillii. Dat girji šaddá “jorgaluvvon sámegiela girji” go lea jorgaluvvon sámegillii.

Girji jorgaluvvon sámegillii lea girji man vuodđogiella ii leat sámegiella. Dávjá girjji fáddá ii

guoskkat sámi dili, muhto das sáhttet leat eará dehálaš ja áigeovdilis fáttát. Sáhtta maiddá leat girji sámi dilálašvuodaid birra čállon muhtumis gii ii leat sápmelaš. Girji lea jorgaluvvon eará gielain sámegillii.

Eará gielaide jorgaluvvon sámegiel girji lea girji mii lea čállon sámegillii ja mii de jorgaluvvo juogo davviriikkalaš gielaide dahje máilmmi gielaide.

Sámediggi dábálaččat ii doarjjo dárogielat almmuhemiid, beroškeahtta lea go sámi čáli dahje sámi lágádus mii áigu almmuhit. Dárogiel girjiin leat dinen vejolašvuodát ja stuorat márkan, ja maiddá vejolašvuolta ostojuvvot Norgga Kulturráđi sisaoastin ortnega bokte.

3 Sámediggi ja girjjálašvuodapolitihkka

3.1 Sámedikki rolla

Sámediggi lea sámi álbmoga álbmotválljen parlameanta Norggas. Sámediggi galgá nannet sámiid politihkalaš sajadaga ja ovddidit sámiid beroštumiid Norggas, váikkuhit dasa ahte sámi álbmot oazžu dásseárvosaš ja vuoiggalaš meannudeami ja leat mielde láchčimin dilálašvuodaid dasa ahte sámit sáhttet nannet ja ovddidit gielaset, kultuvrraset ja iežaset servodateallima.

Sámediggeráđi álginjulggaštus deattuha ge mánggabealat ja friddja kultureallima mas girjjálašvuolta lea oassin ja lassin dasa man dehálaš lea ovdánahttit giela ja giellaarenaid. (Muhtačalmmit julggaštus 2017).

Sámediggi oaidná sámi girjjálašvuoda dehálažžan ovdánahttit giela ja sámi iešáddejumi. Sámi girjjálašvuodas leat earenoamáš ovdananvejolašvuodát go láchčá dili dása, eandalii riikkaidgaskasaččat gos ohcalit duohta muitalusaid ja dáiddalaš govvdusaid. Sámi čállit leat juo vuotán bálkkašumiid, ja johtet viidát máilmmis čálmustahttit iežaset barggu.

Sámediggi čujuha riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaide ea. ea. ON álgoálbmotjulggaštusa 13. ja 31. artihkkalii ja ILO 169 konvenšuvnna 2. ja 7. artihkkalii gos álgoálbmogiid vuoigatvuolta kultuvrralaš ovdáneapmái, dása gullevažžan girjjálašvuolta, deattuhuvvo. Maiddá ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid hárrái (1966) artihkal 27 čujuha čearddalaš unnitálbmogiid giellavuoigatvuodaide, seammá go ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodain (1966) artihkal 15 mii čujuha vuoigatvuhtii oasálastit kultuvrralaš eallimis. Danne leat nana vuordámušat resursafámolaš riikkaide nugo Norga alla čađahandáhttui dán oasálastimii.

Nu oaidná ge Sámediggi dehálažžan čatnat sámi girjjálašvuoda ovdáneami ovddasvástádusa oppalaččat servodahkii danne go dat gusto guovddáš olmmošvuoigatvuodaide.

Sámediggi maid čujuha konsultašuvdnagulahallamii stáhta eiseválddiiguin (PCSSP) ja deattuha man dehálaš lea oazžut konsultašuvnna bušeahta ektui vai beasašii ovdanbuktii duohta ruđalaš dárbbu omd. sámi girjjálašvuoda ovdáneapmái, nu ahte dat boadášii seammá dássái go girjjálašvuolta muđui majoritehtaservvodagain, gč. Sámedikki ILO raportta 2008-2013.

3.2 Sámedikki váikkuhangaskaoamit

Sámediggi juolluda jahkásaččat sullii 23 miljovna ruvno (2018) sámi girjjálašvuhtii ja mediai. Stuorámus oassi juolluduvvo ruhtadoarjjan sámi girjebussiide ja girjjálašvuoda ráhkadeapmái ja ovddideapmái.

3.2.1 Ohcanvuđot doarjjaortnet sámi girjjálašvuhtii

2018 rádjái leat Sámedikkis leamaš čuovvovaš ortnegat:

Ohcanvuđot ortnet

Sámediggi lea jahkásaččat juolludan doarjaga almmuhemiide ohcanvuđot ortnega bokte. Hui oallugat ohcet doarjaga almmuhemiide, ja ohcamušlohku lassána jagis jahkái. Sámediggi lea mañemus jagiid vuoruhan doarjut mánáid ja nuoraid girjjálašvuoda, sihke originála sámegielat ja jorgaluvvon čáppagirjjálašvuoda, ja vel lassin áppaid ja jietnagirjjiid. Sámedikki girjjálašvuoda doarjja manná sihke čáppagirjjálašvuhtii, fágagirjjálašvuhtii ja govvaráidduide.

Lágádusdoarjja

Sámediggi lea juolludan sámi lágádusaide doarjaga lágádusdoarjjaortnega mielde sihkkarastin dihte sámegiel buvttadeami. Oassi manná gealbudandoaimbajuide, kurssaide, distribueremii ja vuovdaleapmái. Norgga Sámediggi lea dadjat áidna mii doarju sámegiel girjjálašvuoda almmuheami, ja Sámedikki doarjja gokčá girjii buvttadeami 100 proseanttain. Sámediggi gulahallá maid Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleddjiidserviin ja sámi lágádusaiguin.

2017:s soabadii Sámediggi sámi lágádusaiguin, mat leat organiserejuvnon SÁLAS bokte, ovttahttit čáppagirjjálašvuoda ohcanvuđot ortnega ja lágádusdoarjaga. Ulbmil lea ahte lágádusat galget oažžut stuorát ovddasvástádusa ja einnotahttivuođa go besset ieža vuoruhit, kvalitehtasihkkarastit ja mearridit makkár girjjiid áigot almmuhit. Maiddái čálliide šaddá buoret einnotahttivuohta, go effektiviseret hálddašeami ja gulahallan lágádusaiguin álkiduvvo go lágádusat ieža besset vuoruhit. Dat lea maiddái ovttaoavilvuodain SDG:in ja SDR:in. Mihttomearri lea implementeret dán šiehtadusa 2018:s. Ohcanvuđot ortnet joatká daidda lágádusaide geat eai leat mielde SÁLAS-šiehtadusas.

3.2.2 Ovttasbargu Sámi Dáiddárráđiin - SDR

Sámediggi ja Sámi Dáiddárráđdi (SDR) dahkaba ovttasbargošiehtadusa mii ain bistá njeallje jagi, ja guoskkaha áššiid nugo stipeanddaid čálliide, doarjaga dáiddárorganisašuvnnaide ja Sámi Dáiddárráđđái ja dáiddáriid fágabagadalliide.

Sámediggi lea ovttasráđiid Sámi Dáiddárráđiin ja Sámi Girječálliid serviin jodiheamen čállinoahpu proševtta man váldoulbmil lea arvosmahttit čállit nuoraide čáppagirjjálašvuoda sámegillii. Vuosttaš prográmma loahpavuvui loahpas 2016, álggus 2017. Vuosttaš prográmma bohtosat ledje hui buorit ja muhtun oasseváldit almmuhedje sin vuosttaš girjjiid

juo 2017:s, ja goit okta dain girjeprošeavttain šattai sukseassa. Ođđa prográmma biddjui johtui 2017:s ja lea gohčoduvvon “Čális fal”. Dat lea čuovvoleapmin vuosttaš prográmmii, muhto dat lea rahppojuvvon viidábut olahusjovkui čállioahpahalliide.

3.2.3 Fitnodatprográmma

Sámedikkis lea sierra fitnodatovddidanprográmma earenoamážit sámi kulturealáhusa várás ja mas maiddá čállit leat oassálastán. Prográmma lea gohčoduvvon “Dáhhtu”. Mihttomearrin lea ahte manjá prográmma čađaheami galget mánggas sáhttit birget iežaset kulturealáhusfitnodagain.

3.2.4 Girjerájusfálaldagat Sámedikki vuolde

Sámedikki girjerájus

Sámedikki girjerájus lea oassin Sámedikki hálddahas. Sámedikki girjerájus galgá leat buoremusat ollistuvvon sámi girjjálašvuoda čoakkáldat ja eará ávdnasat sámegillii ja sámi dilálašvuodaid birra beroškeahhtá gielas. Čoakkáldat galgá leat olahtti ja dovddus sihke eará girjerájuide ja ovttaskas luoikkaheddjiide. Sámediggi lágida jahkásaččat girjjálašvuodabeivviid gosa girjjálašvuodasuorgi deaivvada digaštallat fágalaš čuoimmaid.

Girjebusset

Norgga Sámediggi ruhtada jahkásaččat doaibmadoarjagiid 8 girjebussii, 2018:s lea bušehtas 9,6 mill. ru. girjebussiide. Sámedikki ulbmil sámi girjebussiiguin lea fállat buriid ja álkit olámuttus girjerájusfálaldagaid alla dásis olles sámi álbmogii ja earáide. Luoikkaheapmi girjebussiin molsašuddá, muhto lea unnugohtán jagis jahkái. Lea váttis oažžut statistihka das man ollu sámegiel girjjit luoikkahuvvojit dain bussiin, muhto jáhkkit ahte sámi girjjiid luoikkaheapmi ii ovddas váldoluoikkaheami ollislaš luoikkahanhivvodagas. Seammás girjebusset geahččalit doaibmat guovddáš gaskkustanarenan sámi girjjálašvuhtii, muhto dárbbasit eambo resurssaid vai sáhttet lassin fállat kultur- ja gaskkustanfálaldagaid sámi girjjálašvuoda ovddas.

Fitnodat Noodt & Reiding lea evalueren sámi girjebussiid Sámedikki ovddas. Evalueren čájeha ahte girjebussiin lea dehálaš rolla gaskkustit girjjálašvuoda ja doalahit sámi girjjálašvuoda ja sámi dili birra girjjálašvuoda olámuttus álbmogii. Olu skuvllat, mánáidgárddit ja eará ásahusat geavahit girjebussiid.

4 Sámi girjjálašvuoda stáhtus ja hástalusat

4.1 Obbalaš hástalusat

Sámediggi vásiha ahte buvttaduvvo ja gaskkustuvvo beare unnán sámi girjjálašvuoda ahte dat bastá buot buolvvaide fállat sámi girjjálašvuoda, mii livččii nannen sihke giela ja identitehta stáhtusa. Dat guoská earenoamážit julevsámegillii ja lullisámegillii. Danne ferte árvoštallat eará ládje geavahit resurssaid mat gávdnojit, mainna lágiin buorebut olahit mihtu oažžut eanet sámi girjjálašvuoda, ja sámi girjjálašvuoda oažžut eanet oidnosii ja olámuddui. Sámediggi háliida buoret čuozaheami váikkuhangaskaomiin sámi girjjálašvuoda buvttadeami ja gaskkusteamii ektui.

Sámi servodagas ja nátionála dásiin leat organisašuvnnat ja ásašusat mat doibmet doarjjan girjjálašvuodabirrasis dahje lágádusfidnus.

Lassin Norgga Sámediggái, de gávdnojit Suoma ja Ruota Sámedikkiin maid kulturdoarjagat, muhto doarjjamearit lea mealgat unnit go Norggas. Jus gávdnoš priváhta ruhtadeapmi sámi girjjálašvuhtii, de lea dat áibbas háreve.

Sámi girjjálašvuolta lea unnán dutkojuvvon, ja ollislaš dutkanstrategiija váilu. Sámi girjjálašvuodadutkan šaddá gilvvohallat Norgga dutkandoarjagiin, ja dávjá vuoittáhalla doarjaga juolludeamis.

Vai álkibut ipmirdit ja čalmmustahttit sámi girjjálašvuoda hástalusaid, de leat dán čielggadusas geahččalan govvidit dan árvoráidduin. Girjjálašvuoda árvovuodđudusa leat juohkán árvoráidui mas leat njeallje ceahki, vuoi buorebut sáhttit čalmmustahttit girjjálašvuoda jođu.

Sámi girjjálašvuoda árvoráiddus leat njeallje váldoelemeantta:

- Čáli dahje jorgaleaddji
- Buvttadeaddji
- Girjjiid gaskkusteaddji
- Lohkki/geavaheaddji.

4.2 Čáli / jorgaleaddji

Sámediggediedáhusas sámeielaid birra čuožžu ahte mihttun lea olahit mánggabealat giellaarenaid sámeiela dáfus, ja ahte sámeielaid čalmmustahttin galgá dáhpáhuvvat čállingiela bokte, ja danne lea dehálaš láchit eambo čállingiela geavaheapmái. Daddjo ahte girjjálašvuolta váikkuha giela, ja danne lea dehálaš almmuhit sámi girjjálašvuoda mas lea sihke buorre giella ja mii seammás lea heivehuvvon ahkejovkui ja vel movttiidahtta eanet lohkamii.

Sámedikki giellapolitihka okta ulbmil sámeielaid ovddideami olis lea lasihit sámeielaid geavaheddjiid logu. Sámeielaid dilli rievddada guovllus guvlui. Danne fertejit doaibmabijut heivehuvvot iešguđetge gielaid ja guovlluid dárbbuide. Danne ferte hábmet mánga iešguđetlágán strategiijaid sámeielaid nannemii ja ovddideapmái.

4.2.1 Čáli

Čáli sáhtta leat čáppagirjjálašvuodačáli ja/dahje fágagirjjálašvuodačáli, dramatihkkár, dahje girjjálašvuodaárvoštalli.

Sámeielat girječállit leat dehálaččat sihke giellapolitihkalaččat ja kulturpolitihkalaččat. Sámeielat girječállit govvidit sámi jurddahanmálla, sámi birrasiid ja sámi eallima čallon sániid bokte, ja dan bokte sii leat dehálaš identitehtahuksejeddjit. Go sámeielat girječálii vállje čállit sámegilli, de diehtá girjjiide leat unnán lohkkat, ahte sámeielat girjjiis ii leat kommersiealla vejolašvuolta ja ahte sámeielat girjji almmuheapmi lea Norgga Sámedikki juolludemiid duohken (lágádusa dahje eará fitnodaga bokte).

“Kunstnerundersøkelse 2013” mii lea dahkkon Norggas čájeha ahte gaskamearálaččat lea čáppagirjjálašvuoda čállis vuollegis sisaboahu. Čáppagirjjálašvuodačállis oppalaš dietnasis lea 47 % vižžojuvvon dáiddalaš barggus, ja loahppadienas fas ii-dáiddalaš barggus. Dán iskkadeamis leat gávccis 227 čáli gaskkas vástidan sis lea sámi duogáš. Diet iskkadeapmi ii diedusge atte ollislaš gova, muhto čájeha anjke ahte lea váttis birget čállin.

Maŋemus jagiid leat jahkásaččat almmuhuvvon birrasiid 20-25 girjji sámegillii Sámedikki ohcanvuđot ortnega bokte, sihke originála ja jorgaluvvon sámegiel girjjálašvuota. Sámi girječálii ii dábálaččat šat dine girjjiid vuovdimis, dienas vuovdimis manná lágádusaide. Muđui lea oainnat čállin vejolaš dinet lassivuovdimiin, nu gohčoduvvon royaltiid¹ bokte, muhto dat lea dávjá čatnon deaddilanloguide, mii dasto olggušta sámegiel girjjiid main leat vuollegaš deaddilanlogut.

Muđui lea girječáliin vejolaš drámateavsttaid teáhteriidda ja filbmačállošiid bokte birget ja ovdánit fágalaččat.

Maiddá eará doaimmat nugo jorgaleapmi, gaskkustanbarggut jna. sáhttet leat oassin girječáliid birgejumis, ja seammás ovdánit gielalaččat.

Sámediggi juolluda SDR Dáiddáršiehtadusa bokte bargostipeanddaid dáiddáriidda. Sámedikki bargostipendii maŋemus logi jagi leat leamaš gaskal 40-70 ohcamuša juohke jagi. Juolludeamit seamma áigodagas čájehit ahte girječállit leat ožžon sullii ¼ oasi buot Sámedikki bargostipeandain, maiddá go geahččá jahkemiid ektui. Bargostipeandda ulbmil lea dáiddárii dáhkidit unnimusbálkká vai sáhtašii čállit ja ovdánit dáiddárin.

Dál eai gávdno sámegiel čáliide oahppofálaldagat čáppagirjjálašvuoda čállimis allaskuvládasis. Girječállinoahpuin Norggas lea oahpahangiella dárogiella. Allaskuvlla ja universitehta dásis fálluojuvvo sámegieloahpahuš ja oahpahuš sámi girjjálašvuodas. Sámi girjjálašvuoda sáhtta dutkat bachelor, master ja doavttergráda dásis.

Čállingilvvut sámi girječáliide lágiduvvojit hárvu. Sámegiel nuoraide leat duos dás lágiduvvon čállingilvvut. Davviriikkalaš Ráđđi lea maid lágidan čállingilvvu mas sáhtii oasálastit sámegielain.

Sámi girjjálašvuhtii ja sámi čáliide láchčojuvvo unnán sadji sámi servodatdebáhtas. Mii váillahit sihke girjjálašvuodakritihka ja –debáhta, ja girjeárvoštallamiid sámi medias.

Sámis gávdno okta sámi girjjálašvuoda bálkkašupmi, namalassii Sámiráđi girjebálkkašupmi mii lea 1994 rájes juhkkuojuvvon 16 gearde. Girjjet main álgogiella lea sámegiella sáhttet bálkkašuvvot. Bálkkašupmi geigejuvvo juohke nuppi jagi, ja molsašuddá gaskal mánáidgirjji ja ollesolbmogirjji.

Norgga Kulturráđi mánáid ja nuoraid girjebálkkašumiide mat juhkkuojuvvojit jahkásaččat, sáhttet maiddá sámegiel mánáidgirjjet oasálastit.

---

¹ Royalty mearkkaša buhtadus go gávppašeami bokte ávkkástallá vuoiŋjaduojis, omd. girjjis.

Davviriikkalaš Ráđi jahkásaš girjebálkkašumis lea maiddá sámi girjjit mielde. Dat guoská sihke rávisolbmuid girjjálašvuhtii, ja mánáid- ja nuoraidgirjjálašvuhtii. Sámi Parlamentáralaš ráđđi lea dan hálddašan ovdal, muhto dáid moadde maŋemuš jagiid lea Sámi Girječálliid Searvi hálddašan sámi girjjiid nammadeami. Dattetge lea SGS dieđihan ahte nammadanproseassa ii leat doarvái ruhtaduvvon, ja čujuha dárogielat nammadeapmái maid Kulturdepartemeanta ruhtada, seammás go sámegielat nammadeapmi ferte birget SGS gáržžes ruhtadiliin.

Go geahčastit ovddasguvlui de leat guorahallan makkár hástalusat sáhttet čuožžilit lagamus boahteáiggis mii guoská sámegiel girječálliide:

- Sámegiel girječállit válljejit čálliit dárogillii vai olahit eanet lohkkiiid, ja addá stuorát vejolašvuoda ahte girji fuomášuvvo stuoraservodagas. Dat sáhttá dagahit ahte stuoraservodat šaddá sámi girjjálašvuoda ovddideami eaktobiddji.
- Sámegiel čálliit válljejit dietnasa bargguin mat eai leat dáiddalaš barggut ovdalii čállindietnasa, dakkár diliin go čállinbargu ii buvtted doarvái dietnasa.
- Sámegiel čálliis lea unnán vejolašvuodta fágalaččat ovdánit iežaset gielas danne go váilevaš dáiddárdienas dagaha ahte eai suite čađat bargat čállimiin.
- Sámi čálliis leat gáržžes ovdánanvejolašvuodtat go váilot arenat gos beassá ovdánahttit čáppagirjjálaš čállindáiddu.

4.2.2 Jorgaleapmi

Sámedikki doarjjaortnegat unnán vuoruhit jorgalemiid. Dattetge lea Sámediggi vuohttán servodagas sávaldaga jorgalahttit populára girjjálašvuoda sámegillii, earenoamážit nuoraidgirjjálašvuoda. Eanas jorgaleamit maid Sámediggi lea vuoruhan lea leamaš sámi girjjálašvuoda jorgalit sámegielaide.

Lea giellapolitihkalaš ášši jorgalit girjjiid sámegillii, ii ge dušše kulturpolitihkalaš ášši. Sámi girjjálašvuoda buvttadandoarjja odne ii leat doarvái stuoris populára románaid jorgalahttit sámegillii. Størrelsesordenen til produksjonsstøtten til samisk litteratur per dags dato tillater ikke finansiering av oversettelser av populære romaner til samisk. Danne oaidná Sámediggeráđđi lunddolažžan ahte dákkár jorgalanbargui searvvaše eará ásašusat, ja dán ovddidit ovtasráđiid eará servodatberošteddjiin ja eiseválddiiguin.

Jorgaleaddji

Hástalus girjjálašvuoda jorgaleamis lea ahte ii báljo gávdno girjjálašvuoda jorgaleddjiid rekruteren. Sivvan dasa árvideamis lea váilevaš resurssat jorgalanbargguide sámegielas ja sámegillii.

Ii gávdno oahpahus jorgalit girjjálašvuoda sámegielas eará gielaide dahje nuppe guvlui, muhto gávdno oahpahus dárogielat čáppagirjjálašvuoda jorgaleamis eará gielaide.

Muhtun universitehtabirrasiiin Eurohpás gávdnojit olbmot geat jorgalit sámegielas, muhto ii gávdno čállojuvvon geat dat leat.

Davvi Trøndelága fylkkagirjerájus lágidedje jorgalankurssa 2015:s go lei stuora dárbu lullisámegielat jorgaleddjiide. Kurssas ledje lagabui 20 oasseváldi, ja dat muitala ahte lea

stuora dárbu ja beroštupmi jorgalahttindoaimmaide. Árran julevsámi guovddáš bargá gis julevsámegiel girjjálašvuoda goasttádussan, eanaš jorgalemiiguin

Amasgielat girjjálašvuoda jorgaleapmi sámegielaide

Sihke lulli- ja julevsámi guovlluin lea stuorra dárbu oažžut eanet girjjiid jorgaluvvot go sis váilot čáppagirjjálašvuoda čállit.

Dál ii gávdno makkárga jorgalandoarjaortnet jorgalahttit girjjiid sámegillii earet Sámedikki ohcanvuđot ortnet.

Lullisámi guovllus lea Davvi Trøndelága fylkkagirjerájus váldán earenoamáš ovddasvástádusa ovddidit girjjálašvuoda lullisámegillii jorgalemiiguin. Dán sii dahket ovttasbarggus giellaguovddážiiguin Gielem Nastedh, Snåases ja Gielearenie, Raarvihkes. Sis lea maid lágas ovttasbargu Árran julevsámi guovddážiin ja ovddidit maid jorgaluvvon čáppagirjjálašvuoda julevsámegillii.

Davvi Trøndelága fylkkagirjerádjosis lea giellapolitihkalaš mihttu garvit majoritehtagielaid jorgalit lulli- dahje julevsámegillii. Eanas girjjit jorgaluvvojit máilmmigielain, muhto maddái davvisámegielas jorgaluvvojit girjjit.

Sihke julevsámi ja lullisámi giellaguovlluin leat bohtán sávaldagat ahte jorgaleamit vuoruhuvvojit sin giellaguovlluin. Sii deattuhit sis leat váilevaš olmmošlaš resurssat ja eai ge nu ollu ásašusat go davvisámi guovlluin. Danne dárbašit earet eará julev- ja lullisámegielaide giellaguovddážit vejolašvuoda bargat girjjálašvuoda ovddidemiin..

Sámegieljorgaleami ektui lea ávkkálaš iskat girjjálašvuoda mii ii gávdno sámi guovllu majoritehtagillii, ee. álgoálbmotgirjjálašvuoda.

Vai lea vejolaš fállat lohkkái buoremus sámi lohkanvásáhusa, de sávvat ahte populára almmuhusaid sámegielat veršuvdna almmuhuvvo oktanaga majoritehtagielat jorgalemiin.

Sámi girjjálašvuoda jorgaleapmi eará gielaide

Beroštupmi jorgalit sámi girjjálašvuoda eará gielaide lassána, muhto ortnegat dan čađaheapmái leat váilevaččat. Dasa lassin leat maid unnán jorgaleaddjit.

Gávdnojit muhtun sámegiel girjjit mat leat jorgaluvvon máilmmi gielaide ovdamearkka dihte engelasgillii ja fránskkagillii. Dát leat eanas ruhtaduvvon almmolaš ruhtadoarjagiid haga dahje ovttaskas prošeavttaid bokte.

Davviriikkalaš ministtarráđi jorgalandoarja addo davviriikkalašgielat girjjiide mat jorgaluvvojit eará davviriikkalaš gillii. Dát ortnet gusto maddái sámi girjjiide. Lea Sámi Girječálliid Searvi mii hálddaša dán jorgalanortnega. Leat lágádusat mat ohcet jorgalit sámegielas eará davviriikkalaš gielaide.

NORLA (dárogiel čáppagirjjálašvuoda ja fágagirjjálašvuoda guovddáš olgoriikkas / Norwegian Literature Abroad), lea dienaskeahtes informašuvdnakantuvra mii oažžu stáhtadoarjaga Kulturdepartemeanttas. Guovddáš vuovdala ja gaskkusta Norgga

girjjálašvuoda olgoriikii. NORLA hálddaša iešguđetlágan doarjagiid departemeantaid ovddas Norgga girjjálašvuoda jorgaleapmái ja eksporteremii. Girjjálašvuoda jorgaleami ortnet eaktuda ahte girjjálašvuoha vuos lea almmuhuvvon dárogillii. Dat mearkkaša ahte sámegiel girjjálašvuoha ii sáhte dien ortnega bokte oažžut doarjaga jorgaluvvot eará gielaide. Sámediggi lea 2012 rájes bargan, ja lea ain bargame dan badjeli ahte oččodit sámegiel girjjálašvuoda maid oassin dása..

Muđui gávdno maiddái EU kulturprográmma man bokte Norgga čállit sáhttet ohcat doarjaga jorgalit eará Eurohpá gielaide. Norgga lágádusat sáhttet maid ohcat doarjaga jorgalit Eurohpá gielain dárogillii dán prográmmas. Doppe sáhtta maid ohcat mángga jagáš jorgalanprošeavttaide ja promoteremiidda

4.3 Buvttadeapmi

Sámedikki ohcanvuđot doarjjaortnet girjjiid álmumuheapmái doarju sámegiel bábir - girjebuvttadeami dadjat juo ollislaččat. Doarjja gokčá goluid girjji buvttadeamis, nugo girječálli bálkká, jorgaleaddji ja illustratevrra bálkká, lágádusa redakšuvdna ja teknihkalaš goluid, ja dasa lassin márkanfievrridangoluid. Juohke jagi juolluduvvo doarjja sullii 20-25 girjji almmumuheapmái. Dat sáhttet leat čáppagirjjálašvuoha, fágagirjjálašvuoha, jietnagirjjit dahje áppat. Jietnagirjjit ruhtaduvvojit vissis mearrái. Unnán e-girjjit buvttaduvvojit, ja leat mañemus jagiid dušše leamaš oassin buvttadangáibádusas.

Sámediggeráđdi oaidná dehálažžan bisuhit ja nannet buvttandoarjaga sámegiel čáppagirjjálašvuoda ja fágagirjjálašvuoda almmuhemiide. Juohke jagi biehttaluvvojit girjemánusat maid sáhtášii deaddilahttit, muhto maidda ii juolo ruhtadeapmi.

Lea maiddái gažaduvvon galggašii go lágádusain čavget girjemánusiid árvoštallamiid gáibádusaid ja galggašedje go lágádusat iežaset ohcamušas ráhkadit vuoruhuvvon listtu girjealmmuhemiide. Lea maiddái biddjon jearaldat beroštit go sámi lágádusat beare unnán girjemánusiid kvalitehtas, ja lea go riehta ahte lágádus bidjá mielddusin konsuleantta cealkámuša iežaset girjemánusii. Mañemus jagiid lea maiddái leamaš vejolaš buktit redaktevrracealkámuša girjemánusiid mielde.

Sámi lágádusat ohcet ja ožžot doaimmahandoarjaga Sámediggebušeahta bokte vai bearráigeahččat sámegiel buvttadeami. Oassi manná gealbudandoaibmajagide, kursaoassálastimii ja oahpahussii. Ja okta oassi doarjagis manná ges girjjiid distribueremii, vuovdaleapmái ja juohkimii. Muhtun gáibádusat ortnegis leat:

- Lágádus galgá leat almmuhan unnimusat 10 čállosa mañimus golmma doaimmajagis.
- Lágádusa bruttogálvojohtu ovddit jagis galgá leat unnimusat 500 000 ru jahkái.
- Almmuheamit sámegillii galget leat 75 % bruttogálvojođus.

Jagis 2017 ožžo 5 lágádusa doarjaga. Eanemusat leat 7-8 lágádusa ožžon doarjaga. Doarjja lágádusaide lea leamaš doaimmas 18 jagi, ja eavttut leat rievddadan veahá áiggis áigái.

«Muohtačalmmit» julggaštus čilge Sámediggeráđi girjjálašvuodabuvttadeami mihtu ja

vuoruha digitála čovdosiid sámi girjjálašvuodadistribušuvnna, vai sámi girjjálašvuoda buorebut olaha sápmelaččaid.

Sámediggeráđđi oaidná dehálažžan bisuhit nanu ja beaktilis sámi lágádusaid main lea sihke fága-, kultuvra- ja giellamáhttu, ja mat almmuhit girjjiid sihke bábir- ja e-girjehámis. Sámediggi, SDR, SGS ja SÁLAS leat ovttas geahčadan doarjjahálddašeami beavttálmahttinvejolašvuodaid oažžun dihte eanet sámi girjjálašvuoda almmuhusaid. Sámedikki mihttu lea sihkarastit buoret einnostahttivuoda lágádusaid ja čállide. Deháleamos strategijja dan mihtu olaheapmái lea addit lágádusaide eanet ovddasvástádusa vuoruhit, kvalitehtasihkarastit ja mearridit makkár lágán girjjiid almmuhit. Danne áigu Sámediggi 2018:s ovttastahttit ovdalaš girjjálašvuodabuvttadeami ja lágádusbuvttadeami ođđa ortnegin mii ovdánahtta ja ovddida sámi girjjálašvuodas.

Ohcanvuđot ortnet joatká buot ohcciide geat eai fátmastuvvo ođđa šiehtadusas.

4.4 Gaskkusteapmi

Girjjálašvuoda gaskkusteapmái gullet girjjiid ja girječállid gaskkusteapmi, muhto maiddá láchit vejolašvuoda ahte girječállit ja lohkkat deaivvadit. Dása gullet sihke girjegávppit, lágádusat, festiválat ja girjerádjosat. Gaskkusteapmái gullá maiddá sámi girjjálašvuoda čalmmustahttin ja láchit girjjálašvuoda olámuddui.

4.4.1 Girjjálašvuodda álbmogii

Girjerádjosat

Álbmotgirjerádjolága mielde galgá juohke álbmotgirjeráđu fálddagainis deattuhit kvalitehta, mánggabealatvuoda ja áigeguovdilvuoda. Dál leat báikkálaš girjerájuin, skuvlagirjerájuin sámi guovlluin ja girjebussiin unnit dahje stuorát lohku sámi girjjiin. Girjerájuin lea váttis oažžut statistihka mii čájeha man ollu sámegeiel girjjiid luoikkahuvvojit. Girjerájuin gaskkustit ja lágidit deaivvademiid gaskal čállid ja lohkkid.

Girjerádjosat leat dehálaš ásašusat girjjiid gaskkusteapmái. Sámi girjjiid válljenmunni molsašuvvá sámi guovllu girjerádjosii, muhto álbmotgirjerádjosii main leat girjebusset lea dábbalaččat buorre válljenmunni.

Sámedikki girjerájus lea dehálaš resursa ja reaidu sámi kulturhistorjjá ja girjjálašvuoda gáhttemis ja gaskkusteamis. Sámedikki girjerádjosis lea bajitdási ovddasvástádus nannet ja ovdánahttit girjerájusfálddaga sámi álbmogii.

Sámediggi ja Romssa fylkkagirjerájus barget ovttas Sámi girjerájusbálvalusain mii juohká dieđuid sámi girjjálašvuoda birra.

Dál eai gávdno olu e-girjjiid sámegeillii, muhto daid mat gávdnojit sáhtta oastit lágádusaid neahttasiiduin. Norgga girjerádjosat sáhttet šiehtadusaid bokte luoikkahit e-girjjiid. Sámi girjjiid eai leat vel oassin dán fálddagas. Dat mearkkaša ahte ii leat vejolaš lohkat girjjiid elektrovnnalaččat.

Norgga kulturráđđi álggahii jagis 2012 geahččalanortnega e-girjjiid luoikkaheapmái ja lassii šiehtadusa bokte leat maiddá álbmotgirjerájuin dál das oassin. Norgga Kulturráđđi beroštupmi lea leamaš áibbas dárbbašlaš ahte dál gávdno dakkár e-girjjiid luoikkahanortnet Norgga

girjerájuin. Luoikkahanortnet sámegiel e-girjiide ii leat ráhkaduvvon.

Sámi girjebusset

Sámi girjebusset maid Sámediggi ruhtada leat maiddái dehálaš gaskkusteaddjít. Girjebusseortnet biddjui johtui dalle go olbmot orro hui bieđgguid ja jođášedje mihá unnit go odne dahket. Lassin eai lean girjiit nu álkit oažžumis sihke ekonomiiija geažil, muhto maiddái formáhta geažil. Dál lea máilbmi rievdan, maiddái sámi guovlluin leat čoahkkebáikkít deattuhuvvon. Dál eai oro nu oallugat šat guhkkín eret álbmotgirjerádjosiin, ja lea maid álkit beassat girjerádjosiin go olbmui leat biillat ja vánddardít jođánit. Olbmui lea maiddái buoret ekonomiiija, ja muhtomin soaitá vel álkibut oastit girji go luoikkahit dan. Dán áigge lea šaddan dábálaš gávppašit neahtas, ja sámi girjiid lea maid vejolaš gávdnat neahttagávppiin. Die leat áššit mat soitet dagahan ahte girjebussiid geavaheapmi lea njiedjan. Otná hástalus ii leat olahit olbmuid fysalaččat, muhto baicca eanet ja eanet ahte olahit olbmui dain arenain gos sii leat, earret eará neahtas.

Eará distribušuvdna

Girjegávppit, neahttagirjegávppit ja eará vuovdinbáikkít nugo kioskat ja rámbuvrrit leat dehálaš girjegaskkusteaddjít. Eanas sámi almmuhusat leat oažžumis oastit iešguđetlágan neahttagirjegávppiin dahje lágádusain. Lassin vuovdá Sámi girjjálašvuodaguovddáš Kárašjogas, mii ásahuvvui 2014:s, girjiid maid sámi lágádusat almmuhit, ja sii leat maiddái rahpan sierra sámi ossodaga Eldorado girjegávpaí Osloi.

4.4.2 Čalmmustahttin

Unnán mediat čalmmustahttet sámi girjjálašvuoda odne. Okta ovdamearka lea nuoraidbláđđi Š mii árvoštallá nuoraidgirjiid. Dat lea hirbmat buorre, muhto eambbogat livčče galgan čállit dakkár árvoštallamiid.

Girjerádjosiin ja sámi girjebussiin leat doaimmat mat čalmmustahttet sámi girjjálašvuoda ja kultuvrra. Eanas girjebusset geavahit sosiála mediaid viššalit čájehit daid doaimmaid. Sámi čállit leat searvan čálliturneain girjebusses, muhtun girjebusset leat vel lágidan lohkanilvvuid.

Eará girjerádjosiin ja girjjálašvuodasuorggis leat stuora vuordámušat ahte Sámedikki girjerájus galgá doaibmat resursan sámi girjjálašvuoda gaskkusteamis. Girjerájus lea maŋemus 5 jagi lágidan sámi girjjálašvuodabeivviid gos čállit, girjerájusbargit ja girjjálašvuodaberošteaddjit čoahkkanit. Orru leamen dárbu dakkár deaivvadanbáikkiide gos sáhtá digaštallat sámi girjjálašvuoda sámi eavttuid vuodul.

Romssa fylkagirjerádjosis lea sierra sámi girjerájusbálvalus Davviálbmoga guovddážiis Gáivuonas. Bálvalusas lea earret eará ođasblogga sámi almmuhusaid birra. Sámedikki girjerájus ja Sámiid girjerájus Ruoŋas leat addán dieđuid ođđa almmuhusaid birra bloggii. Diehtujuohkin dán bloggias lea mielddisbuktán ahte diehtu sámi almmuhusaid birra lea lassánan olu sámi guovlluid girjerádjosiin. Dát blogga orru leamen hui oahpis girjerádjosiidda olles riikkas.

Festiválat

Girjjálašvuoda festiválat leat dehálaš arenat gos girječállit sáhttet oažžut fuomášumi ja gos lohkki beassá deaivvadit čálliin. Dákkár deaivvadeamit sáhttet maid buktit lassi dietnasa čállái, ja boktit fuomášumi ja juohkit dieđuid sámi girjjálašvuoda birra. Sámi girjjálašvuoda festivála lea okte lágiduvvon, Kárášjogas. Olu sámi festiválat lágidit sámi girjjálašvuoda prográmmaid.

Regionála, nationála ja riikkaidgaskasaš girjjálašvuodafestiválat maid bovdejit dávjjibut ja dávjjibut sámi girječálliid, ja dan bokte maddái čalmmustahttet sámi girjjálašvuoda. Dat lea dehálaš ja movttiidahtti.

Kultuvrralaš skuvlaseahkka

Dehálaš gaskkustanarena girječállide lea kultuvrralaš skuvlaseahkka (DKS). Dat lea buktán girječállide vejolašvuoda gaskkustit iežaset girjjiid, dávjá ovttasbarggus eará dáiddáriiguin numo čuojaheaddjit jna. DKS ii ruhtat ovttage buvttadusa, muhto oastá sisa dáiddabuktagiid iežaset girjjálašvuodajoavkku ávžžuhusaid vuodul. Kulturtanken mii hálddaša DKS Kulturdepartemeanta gohččuma vuodul, álggahii 2018:s 3-jagi proševtta man ulbmil lea lasihit sámi buvttademiid DKS-vuogádahkii, earret eará sámi girjjálašvuoda buvttademiid. Álggahandilálašvuolta lei Kárášjogas Sámedikkis ja čalmmustahtii earret eará sámi girjjálašvuoda.

Eará arenat

Maddái nationála girjjálašvuodaviesut leat čalmmustahttán sámi girjjálašvuoda, earret eará Tråante 2017:s. lei Troanddima girjjálašvuodaviesus lágideapmi dan oktavuodas. Maddái Oslo ja Fredrikstad girjjálašvuodaviesut leat čalmmustahttán sámi girjjálašvuoda. Dasa lassin lágidii Sámi girjjálašvuodaguovddáš sierra lágideami sámi girjjálašvuoda birra, ja Ruota bealde Sámis maid álget ihtit sámi girjjálašvuodaarenat.

4.5 Lohkkit ja geavaheaddjit

Geavaheddjiid ektui leat muhtun oktasaš hástalusa, muhto maddái iešguđetlágan hástalusa agi ja lohkanmáhtu ektui. Obbalaččat lea geavaheddjiid hástalus ahte gávdno unnán sámegeiel girjjálašvuolta earenoamážit nuoraide. Dábálaš geavaheaddji ii dieđe mii gávdno sámi girjjálašvuodas. Noodt&Reiding girjebusseevalueren čájeha earret eará ahte girjebussiid geavaheaddjit ohcalit eanet sámi girjjálašvuoda.

Váhnemat lohket olu girjjiid mánáide. Lea oalle buorre válljenmunni sámegeiel mánáidgirjjiin mat maddái leat jorgaluvvon dárogillii. Go mánát álget skuvlii de eai váhnemat šat loga nu olu mánáide. Olu nuorat lohket, muhto sámegeiel nuoraidgirjjiit eai gávdno nu olu.

Unnán populáragirjjálašvuolta lea jorgaluvvon sámegeillii. Danne fertejit lohkit geat háliidit lohkat sihke nationála ja internationála populáragirjjálašvuoda, lohkat daid juogo dárogillii dahje engelasgillii.

Sámediggi čađahii miessemánus 2016 lohkiidguorahallama mas nuoraid lohkan dábit ledje fáddán. Guorahallan sáddejuvvui 510 oahppái joatkkaskuvllain geain lea sámegeiella fágan. 87:s vástidedje guorahallama, dat mearkkaša ahte 17 % vástidedje. 70 % sis ledje nieiddat, ja 30 % bárnit. 93 % sin gaskkas geat vástidedje leat 16-19 jahkásaččat.

Sin gaskkas geat vástidedje guorahallama leat 80,5 % lohkan čáppagirjjálašvuodagirjjiid manjimus 12 mánus. Sámegeiel čáppagirjjálašvuolta lohkkovuvvo dábálaččat báberhámis, ja 88,1 % vástidit ahte vuoruhit lohkat sámegeiel čáppagirjjálašvuoda báberhámis.

Go jearrat sis geat eai leat lohkan sámegeiel čáppagirjjálašvuoda manjimus 12 mánus váldoákka dasa go eai leat lohkan, de vástida 63,5 % ahte sii eai máhte lohkat sámegeillii doarvá bures. 18,5 % vástidit ahte eai leat gávdnan geasuheaddji girjjiid, 11,1 % vástidit ahte eai beroš sámi girjjálašvuodas, 3,7 % vástidit ahte sii eai gávna sámegeiel girjjiid.

Guorahallan čájeha viidáseappot ahte sii geat leat lohkan sámegeiel girjjálašvuoda manjimus 12 mánus, leat vuosttažettiin dahkan dan skuvlabargguid oktavuodas. Leat dušše 23,8 % geat lohket ahte sii leat lohkan ovttá dahje eanet sámegeiel girjjiid iežaset astoáiggis. Gažaldahkii gos sii gávdnet sámegeiel girjjálašvuoda, vástida 94,2 % ahte sii gávdnet dan skuvllas/skuvlla girjerádjosis. 32,6 % sis geat leat vástidan, leat vástidan ahte sii leat lohkan ovttá dahje eanet girjeárvoštallamiid sámi girjjálašvuodas manjimus 12 mánus. Gažaldahkii makkár gillii vuoruha lohkat čáppagirjjálašvuoda, vástidit 50,0 % dárogillii, 31,4 % engelasgillii ja 18,6 % sámegeillii.

Guorahallamis jearaimet mii lea buorre sámi girjjálašvuodas. Dasa vástidedje mánggas ahte man dehálaš girjjálašvuolta lea sámegeiela nannemii, ja vai sámegeiella ja kultuvra seailuhuvvojit. Sámegeiel sátneriggodat maid stuorru, ja dan ledje mánggas vástidan, ja ahte go lohka girjjálašvuoda, de ovddida lohkaandáidduid ja čállinmáhtu.

Guorahallamis bivddiimet maid nuoraid buktit iežaset oaiviliid das ahte mii sáhtášii leat buoret sámi girjjálašvuodas. Mánggas leat ohcalan girjjiid main fáttát eai dárbbašlaččat guoskkat sámi kultuvrra ja árbevirolaš eallinmálla, muhto áinnas girjjiid main leat eará fáttát, ja dalle maid jorgaluvvon girjjiid. Eanet girjjiid nuoraid várás maid ohcaluvvojit.

Oanehis čoahkkáigeassu gaskkusteami, čalmmustahttima ja lohkki/geavaheaddji hástalusain:

- Unnán girjjálašvuolta sámegeillii nuoraide
- Unnán girjjálašvuolta julev- ja lullisámegeillii
- Unnán almmuhusat sámegeillii jorgaluvvon girjjálašvuodas
- Sámegeiel girjjálašvuodas unnán lohkkit
- Luoikkahanlogut girjerádjosin ja girjebussiin njidjet, muhto guosselogut leat stabiila
- Sámi girjjálašvuolta unnán luoikkahuvvo girjebussiin
- Sámegeiel e-girjjiid ii leat vejolaš luoikkahit
- Sámedikki girjerádjosis eai leat resurssat gaskkusteamái
- Diehtjuohkin sámi almmuhemiid birra ii álo olat lohkkid

5 Vuoruhansuorggit mihtuiguin ja strategiijaiguin

Sámediggi juolluda 9,5 mill NOK 2018:s doarjaga sámi girjebussiide sámi girjjálašvuoda gaskkusteapmái ja čalmmustahttimii. Dasto geavaha Sámediggi 8,26 mill. NOK juohke jagi (2018-logut) doarjagiidda mat galget ovddidit ja ovdánahttit sámi girjjálašvuoda buvttadeami bokte. Dan ortnega bokte leat maŋemus jagiid almmuhuvvon gaskal 20 ja 25 girjji sámegielaide.

Leat go 20-25 sámi girjji doarvái, ja lea go dain girjjiin doarvái buorre kvalitehta ii leat álki vástidit. Dasto lea váttis mihtidit lea go sámi girjjálašvuolta olámuttus buohkaide geat háliidit lohkat sámi girjjálašvuoda. Goitge sáhtta dadjat, oalle sihkkarit, ahte válljenmunni sámi girjjálašvuodas ii leat doarvái buorre odne, sihke almmuhemiid logu dáfus ja kvalitehta dáfus. Čuoččuhusat ahte odne ii almmuhuvvo doarvái sámi girjjálašvuolta dohkálaš buriin gielain, mii lea heivehuvvon agiide ja mii lokte lohkanmovtta, bohtet dieđuin ja oktavuodain čállin, lágádusain, girjerádjosiin ja daid geavaheddjiin, girjebussiin, skuvllain ja ohppiin.

Dan vuodul mii lea daddjon badjelis, lea dárbu árvoštallat resursageavaheami molssaeavttuid mot buoret olahit dan mihtu ahte oažžut eanet sámi girjjálašvuoda sámi servodahkii. Sámediggi háliida buoret čuozahusa váikkuhangaskaomiin sámi girjjálašvuoda buvttadeami ja gaskkusteami ektui. Sámediggeráđđi oaidná dehálažžan čuovvulit čuovvovaš beliid:

Ángiruššansuorgi 1: Čáli

Sámegiel girječállit leat dehálaččat sihke giellapolitihkalaččat ja kulturpolitihkalaččat. Sámi girječállit govvidit sámi jurddahanmálla, birrasiid ja eallima čállon sániid bokte.

Mihttu:

- Movttiidahttit ja nannet sámegiel čállid ja teakstaráhkadeddjiid
- Bearráigeahččat sámegiel girječállide birgejumi ja ovdánavvejolašvuodaid
- Rekrutteret eanet sámegiel čállid

Strategiijat:

- Nannet sámegiel girječállid birgejumi bargostipeanddaid bokte.
- Joatkit Sámedikki girječállinprošeavttain ovttrasáđiid Sámi Dáiddaráđiin
- Hástalit ásahusaid álggahit oahppofálaldaga čállimis (omd. Sámi allaskuvla)
- Bidjat johtui (ovttasbargoguimmiiguin) digitála čovdosiid/deaivvadanbáikkiid gos (nuorra) čállit beasašedje ahtanuššat
- Ásahit sierra strategiija ja doaimbajuid movttiidahttit julev- ja lullisámi čállid
- Bidjat johtui doaimbajuid ovttasbargoguimmiiguin (omd. girjerádjosiid ja skuvllaid) lágidan dihtii čállinurssaid ja čállingilvvuid nuoraide ja čállide
- Bidjat johtui doaimmaid mat movttiidahttet girjjálašvuoda árvoštalliid/kritihkkariid

Ángiruššansuorgi 2:

Buvttadeapmi

Lágádusaid doaimmahandoarjja lea doaimman 18 jagi ja Sámediggi lea juolludan girjjálašvuoda buvttadandoarjagiid dan rájes go ornet sirdašuvai Norgga kulturrádis Sámi kulturráđđái. Sámediggeráđđi dáhttu ahte dat buoremus girjiide almmuhuvvoše ja ahte mii oččošeimmet eanemusat dan ruhtahivvodaga ovddas mii várrejuvvo girjjálašvuhtii dálá rámmaid siskkobealde

Mihttu:

- Sámi girjjálašvuodda buriin gielain, mii lea heivehuvvon ahkejoavkkuide ja mii lokte lohkanmovtta
- Lágádusat ožžot stuorát ovddasvástádusa girjjálašvuoda almmuheami ektui ja don bokte beavttálmahttit sámi girjjálašvuoda almmuhemiid ja sihkkarastit kvalitehta
- Sámi girjjálašvuodda berrešii leat olámmuttos digitálahámmis ja heivehuvvon dálá teknologalaš ávdnasiidda.

Strategiijat:

- Čuovvulit ođđa ovttastahtton lágádus- ja buvttadandoarjjaortnega man bokte lágádusain lea vejolašvuodda kvalitehtasihkkarastit ja mearridit makkár girjiid galget almmuhuvvot ja makkárat hilgojuvvo. Ornet evaluerejuvvo go golbma jagi leat vássán.
- Movttiidahttit lágádusaid árvalit girjiid Norgga sisaoastinortnegiidda ja iešguđetge girjjálašvuodabálkkašumiide
- Ásahit sierra e-girje eaktodáhtolaš barggu heivehandihte e-girje nuppástussii ovtas lágádusaiguin j.e.

Ángiruššansuorgi 3:

Jorgaleapmi/Jorgaleaddji

Beroštupmi jorgalit sámegeiel girjiid eará gielaide, ja jorgalit eará gielaide girjiid sámegeielaide lassána jagis jahkái

Mihttu:

- Eambbo girjiid sámegeielaide
- Almmuhahttit (populára) girjjálašvuoda nuoraide sámegeillii.
- Jorgalit álkes lohkangirjiid sámegeillii
- Bearráigeahččat ahte jorgaluvvojit eambbo sámegeiel girjiid eará gielaide

Strategiijat:

- Árvvoštallat sierra geahččalanortnet doaibmabiju jorgalemiid/jorgaleddjiid váste
- Ohcat ovttasbarggu oahpahasásahusain ovddidit jorgalan- ja čállinoahpahusa, earenoamážit julev- ja lullisámegiela ektui.
- Bargat našuvnnalaččat dan badjelii ahte gávdnat ovttasbargoguimmiid ja lassi ruhtadeami almmuhit sámegiela girjiid eará gielaide, omd. NORLA, ja/dahje Kulturrådet ja earát.
- Guorahallat vejolaš doaibmabijuid mo jorgalahttit populára girjjálašvuoda ja eará girjjálašvuoda, nuoraide ja mánáide váldoservvodaga goasttádusaiguin

Ángirusšansuorgi 4: Gaskkusteapmi

Sámi girjjálašvuoda gaskkusteamis lea buoridanmunni. Dat guoská sihke girječálliide, girjiide, lágádusaide, girjebuvddaide ja eará arenaide gos gaskkusteapmi ja distribueren sáhtá dáhpáhuvat.

Mihttu:

- Sámi guovlluid ássiide lea sámi girjjálašvuodta gávdnamis
- Sámi girjjálašvuodta lea oidnosis ja oahpis
- Eambbogat lohket sámi girjjálašvuoda

Strategiijat:

- Hábmets ja ovddidit arenaid sámi čálliide, sámi girjjálašvuodtii ja njálmmálaš máinnastanárbevrrui, sihke riikkas ja olgoriikkas.
- Sámi girjjálašvuodta galgá buvttaduvvot e-girjin ja heivehuvvot buot teknologalaš čovdosiidda.
- Árvvoštallat Sámegeiel girjjálašvuoda (mánngga hámis) sisaoastinortnega dahje sullasaš doaimma ovttasbarggus dáiddárráđiin ja lágádusaiguin.
- Bidjat johtui gulahallama Norgga sisaoastinortnegiin, vai dohko oččošii sámi girjjálašvuoda
- Čalmmustahttit sámi perspektiiva girjjálašvuoda jagis 2019 go Norga lea váldoriika Frankfurt girjemeassuin F-19
- Bidjat ovttasbargoguimmiiguin sierra strategiija iešguđetlágan girjjálašvuodaarenaide
- Bidjat strategiija ovttasbarggus Sámedikki girjerádjosiin mo čalmmustahttit Sámi girjerájusbálvalusa girjerádjosiidda miehtá Norgga ja árvvoštallat lágidit sierra girjjálašvuoda konferánssa
- Sierra čuokkis Sámedikki ovttasbargošiehtadusaide suohkaniiguin, fylkasuohkaniiguin ja gávpogiiguin, mo loktet girjerádjosiid gelbbolašvuoda sámi girjjálašvuoda birra
- Nannet doarjjaortnegiid main lea mihtun ovddidit ja čalmmustahttit sámi girječálliid ja sámi girjjálašvuoda
- Ovddidit digitála vuogádagaid buvttadeami sihke Sámedikki ohcanvuodot doaibmaortnegiid

- bokte ja gelbbolašvuodáloktema doaibmabijuiguin
- Ásahit oktasaš mediastrategiija girjjálašvuoda fidnun lokten dihtii girjjálašvuoda mediabeaggima
  - Čatnat eanet sámi girjjálašvuoda deaivvademiid gaskkustanarenaide, omd. Girjjálašvuodaviessu j.a.

Ángiruššansuorgi 5: Lohkkit/geavaheaddjit

Sámediggeráđi bajimus mihttu lea bajidit sámi girjjálašvuoda lohkanhivvodaga iešguđetge doaibmabijuin. Lohkkiidiskadeapmi man Sámediggi lea čađahan ohppiid gaskkas geain lea sámegiella fágan joatkkaskuvllas, čájeha ahte nuorat lohket sámegiel girjjiid, erenoamážit skuvlabargguid oktavuodas. Lea gal nu ahte oahppit gaskamearálaččat lohket eanet girjjiid dárogillii ja maiddá engelasgillii

Mihttu:

- Sámi girjjálašvuodas eanet lohkkit
- Oččodit eanet beroštumi sámi girjjálašvuhtii

Strategiijat:

- Ásahit lohkankampánjjaid doaibmabijuid ovttasbarggus earáiguin, numo girjerádjosiin ja skuvllain, mas leat diehtujuohkinávdnasat. Ohcalit ovttasbarggu eará fierpmádagaiguin
- Árvvoštallat čađahit ođđa lohkkiid iskosa ovttasbarggus skuvllaiguin ja girjerádjosiiguin
- Ásahit doaibmabijuid ja ohcalit ovttasbargoguimmiid bearráigeahččat populára ja álkes lohkan girjjážiid nuoraid girjjálašvuoda ja girjjálašvuoda ilbmagoahtit sámegillii
- Ásahit ovttasbarggus girjerádjosiiguin bastevaš sámegiel lohkanbottuid
- Bidjat johtui doaibmabiju lohkanjilvvu lágideapmái ovttasbarggus ovttasbargoguimmiiguin
- Bosádit heakka klassihkkáriidda mat eai leat ođasmahtton iešguđetge sivaid dihtii, eandalii julev- ja lullisámegillii, álgo álggus digitála hámis.
- Ásahit vuogádaga mii bearráigeahččá ovttasbarggu rájáid badjel girjjiid almmuhemiid oktavuodas, earenoamážit julev- ja lullisámegillii.
- Movttiidahttit ovttasbarggu girjerádjosiiguin lohkanrieggáide
- Bidjat johtui doaibmabijuid mat movttiidahttet eanet dutkat sámi girjjálašvuoda birra

Ángiruššansuorgi 6: Geahčadit Sámedikki resurssaid girjjálašvuoda váste

Sámediggi vásiha ahte buvttaduvvo ja gaskkustuvvo beare unnán sámi girjjálašvuolta ahte dat bastá buot buolvvaide fállat sámi girjjálašvuoda, mii livččii nannen sihke giela ja identitehta stáhtusa. Dat guoská earenoamážit julevsámegillii ja lullisámegillii

Hui oallugat ohcet doarjaga odđa sámegiel girjjálašvuoda almmuhemiide, ja ohcamušlohku lassána jagis jahkái. Sámi girjjálašvuoda doarjjaortnega lea dehálaš nannet ja ovdánahttit, muhto buorit gaskkustandoaimmat leat seamma dehálaččat čalmmustahttin dihte sámi girjjálašvuoda ja oažžun dihte eanet lohkkiid.

Danne ferte árvvoštallat eará ládje geavahit resurssaid mat gávdnojit, mainna lágiin buorebut olahit mihtu oažžut eanet sámi girjjálašvuoda, ja sámi girjjálašvuoda oažžut eanet oidnosii ja olámuddui.

Sámediggeráđđi háliida hábmet buori ovdáneami girjjálašvuodasuorggis, danne lea dárbu geahčadit mot Sámediggi geavaha daid resurssaid ja mot galggašii oažžut nu buriid bohtosiid go vejolaš juolludusain. Stuorámus oassi juolludusain girjjálašvuodasuorggis mannet sámi girjebussiide. Sámi girjebussiid doarjjaortnet sirdojuvvui Sámediggái danne go háliidedje bisuhit ja joatkit girjebussiid doaimma. Odne leat eavttut rievdan guovddušteamin, buoret infrastruktuurain, eará lohkanvieruiguin, buoret oastinnávccaiguin ja dáhttu eambo digitála čovdosiid guvlui. Olu bálvalusat maid mii geavahit leat guovdduštuvvon, ja mii mátkkoštit dávjjit suohkanguovddážiidda daidda bálvalusaide. Dasa lassin lea luoikkahanlohku girjebussiin njedjan. Dasto lea dárbu árvvoštallat girjebussiid doaimmama, danne go muhtun jagiid geahčen lea dárbu ođastit girjebussiid, ja dasa ii leat biddjon ruhta.

Danne áigu sámediggeráđđi ovddidit ášši dievasčoahkkimii 2018 čavčča sámi girjebussiid boahhteáiggi birra. Dan áššis lea lunddolaš geahčadit mot Sámedikki ollislaš resursageavaheapmi girjjálašvuhtii árvvoštallojuvvo mihtuid ektui dego;

- a) Eambbogat lohket sámi girjjálašvuoda
- b) Sámi guovlluid ássiide lea sámi girjjálašvuolta gávdnamis
- c) Sámi girjjálašvuolta lea oidnosis ja oahpis

Resursageavaheami árvvoštallan mihtuid ektui čuovvuluvvo iešguđet molssaeavttuiguin ovddidan dihte sámi girjjálašvuoda buvttadeami ja gaskkusteami, mii buvtteha eanet lohkkiid ja geavaheddjiid. Dassáži leat njeallje molssaeavttu maid sámediggeráđđi áigu geassit ovdan;

Molssaeaktu 1: Doaimmadoarjja girjebussiide, rievdadusaid haga.

Molssaeaktu 2: Nannet girjebussiid

Molssaeaktu 3: Rievdadit girjebussiid doarjjaortnega

Molssaeaktu 4: Nannet sámi girjjálašvuoda buvttadeami ja gaskkusteami

Dássáži orru molssaeaktu 4 dat mii lea eanemus boahhteáiggedidolaš ja eanemus ávkkálaš mihtu olaheapmái, mii lea eanet sámegiel girjjit ja eanet sámegiel girjelohkkid. Molssaeaktu soaitá mielddisbuktit cehkiid mielde stuoridit doarjaga sámi girjjálašvuhtii, ja seammás cehkiid mielde hukset gáiddus gaskkustanbálvalusa (girjerájusbálvalusa), ja cehkiid mielde unnidit sámi girjebussiid doarjaga. Eanet resurssat gaskkusteapmái mearkkaša ahte bargat ulbmillaččat buoridan dihte gelbbolašvuoda ja beroštumi sámi girjjálašvuoda birra. Sámi girjjálašvuoda buvttandoarjaga stuorideapmi addá sihke eanet ja buoret almmuhemiid.

